

СУЧАСНІ ШЛЯХИ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ - МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО ДІАГНОСТИКИ
КОНФЛІКТНИХ ЯВИЩ В ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.

Гіренко Сергій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 037.011.33(477)-057.30

Анотація. В статті розглянуто різні аспекти професійної діагностики конфліктогенів та конфліктних явищ в ОВС. Окреслено стан та механізми конфліктологічної підготовки курсантів - майбутніх працівників міліції в педагогічному процесі.

Ключові слова: діагностика, конфлікт, конфліктологічне супроводження, професійна підготовка, вищий навчальний заклад.

Аннотация. В тезисах рассмотрены различные аспекты профессиональной диагностики конфликтогенов и конфликтных явлений в ОВД. Очерчены состояние и механизмы конфликтологической подготовки курсантов – будущих работников милиции в педагогическом процессе.

Ключевые слова: диагностика, конфликт, конфликтологическое сопровождение, профессиональная подготовка, высшее учебное заведение.

Annotation. In the article the different aspects of professional diagnostics of conflictogen and conflict phenomena are considered in police. The state and mechanisms of conflictological preparation of students are future workers of militia are outlined in a pedagogical process.

Keywords: diagnostics, conflict, conflictological accompaniment, professional preparation, higher educational establishment.

Постановка проблеми. Серед багатьох сфер українського суспільства сьогодні важко визначити такі, що характеризуються відносною рівновагою, спокійною динамікою та стабільністю. Сучасні конфліктні явища в нашій державі спостерігаються в багатьох галузях: політиці, економіці, суспільних процесах та правоохоронній сфері. Вони є відображенням основних світових тенденцій, а саме: політичної та соціальної нестабільності у ряді країн Європи (Греція, Іспанія, Італія, Португалія, Франція, Угорщина), світової економічної кризи, її глобальних наслідків, «кольорових» революційних процесів в пострадянських країнах (Грузія, Киргизстан, Україна) та їх спроб

(Азербайджан, Армения, Молдова). Разом з часом, у ХХІ століття для нашої країни перейшли вже довгострокові, тривалі конфлікти з сусідами (газові, територіальні, екологічні, продовольчі), політичні конфронтації з опозиційними партіями, які додатково дестабілізують прогресивний розвиток української держави. Останнім часом, на думку багатьох аналітиків, спостерігається напруження відносини з Євросоюзом, яке негативно впливає на стосунки з сусідами та процес євроінтеграції України в цілому.

Реформи, що розпочаті сьогодні в нашій державі, носять масштабний характер та покликані стабілізувати суспільство. Однією з них, досить актуальною та масштабною, виступає реформа правоохоронної сфери. Стара правова система на сьогоднішній день вже вичерпала себе та створює безліч суперечливих ситуацій, в які втягнуті практично усі шари українського суспільства. Останнім часом Президент України В.Янукович підписав новий Кримінальний процесуальний кодекс, який, на думку голови держави «буде зараз імплементований в усі українські закони і почне діяти, щойно завершиться цей процес»[1].

Одним з пріоритетних завдань реформування сучасних правоохоронних органів є налагодженні конструктивної та ефективної взаємодії міліції з громадянами. У зверненні колегії МВС України від 7 лютого 2012 року до працівників органів внутрішніх справ покладені завдання «... перейти від декларацій щодо налагодження партнерських стосунків з населенням до реальних кроків у цьому напрямку,... постійно підвищувати свій професійний і культурний рівень, розширювати світогляд, формувати повагу до працівника міліції всіма засобами,... своїми діями досягати нового сприйняття міліції в суспільстві, активно здобувати підтримку широких верств населення, повернути довіру громадян і загальну повагу до міліцейської професії» [2].

Тому, враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що **актуальність** проблеми професійної діагностики конфліктогенів та конфліктних явищ в ОВС зумовлена необхідністю зниження рівня конфліктності професійного середовища, зменшенню їх кількості,

вдосконаленню системи професійного відбору кадрів та професійної підготовки майбутніх правоохоронців.

Непоодинокі службові конфліктні ситуації є віддзеркаленням в цілому напружених, суперечливих, а інколи, конфронтаційних стосунків, що супроводжують професійну діяльність працівників різних правоохоронних структур. Наше дослідження конфліктів в ОВС дозволило визначити ступінь «конфліктності» серед правоохоронних галузей у сприйняття працівників різних правоохоронних структур. Опитування працівників з різним стажем роботи показало, що такими є: відділи кримінального розшуку (більше 40% респондентів), відділи дільничних інспекторів та патрульно-постова служба (по 35%), дорожньо-патрульна служба (31%), слідчі відділи (17%). 27% опитаних відмітили, що останніми роками зріс рівень конфліктності їх професії, близько 42 % вважають що цей рівень зберігається стабільним.

Системний аналіз навчально-наукових публікацій з питань професійної підготовки працівників ОВС змісту та процедурних питань психологічного супроводження їх професійної діяльності, дозволяє стверджувати, що сьогодні **невирішеними раніше частинами зазначеної проблеми** залишається відсутність в системі ВНЗ МВС комплексного підходу до змістовної конфліктологічної підготовки майбутніх правоохоронців, систематизованої діагностики конфліктних феноменів у особистості та в підрозділах. Навіть при наявності відкритих конфліктів в колективах ОВС, нажаль, спостерігаються факти некомпетентних дій керівництва та практичних психологів у роботі з особовим складом, наслідком чого стає ціла низка негативних наслідків: погіршення ставлення до психологічної служби та керівництва, дестабілізація соціально-психологічного клімату, професійно-психологічні деформації, зниження мотивації до роботи в ОВС в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемні питання підготовки майбутніх фахівців до конструктивних дій в конфліктних ситуаціях, різні аспекти їх конфліктологічної компетентності та готовності окреслені в працях Г.Антонова, А.Я.Анцупова, І.В.Ващенко, Г.В.Ложкіна, Л.А.Петровської, Н.Р.Салімова, В.І.Семіченко, Н.В.Самсонової, О.І.Щербакової та ін..

Діагностичний матеріал для вивчення конфліктогенних чинників, особистісних рис та поведінки особистості представлений в працях А.Басса, Є.Вагнера, А.Дарки, О.Землянської, Є.П. Ільїна, Р.Кеттела, Н.Кубишкіної, К.Леонгарда, Н.Пезешкіана, С.Розенцейга, Є.Ташевої, К.Томаса, А.Шипілова, Г. Шмішека.

Метою нашої статті є аналіз проблемних питань діагностики та дослідження конфліктних феноменів в професійному середовищі органів внутрішніх справ, педагогічні аспекти підготовки майбутніх психологів для роботи з конфліктами.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні найбільш актуальними та проблемними питаннями вивчення конфліктів в правоохоронній практиці на думку практичних працівників та дослідників (О.Бандурка, І.Ващенко, В.Великий, С.Гіренко, О.Землянська та ін..) є:

- високоточна та своєчасна діагностика рівня конфліктності особистості та підрозділів ОВС, конфліктостворюючих чинників та небезпеки;
- розробка, системне впровадження та застосування конфліктологічного моніторингу персоналу ОВС, що дасть змогу передбачати деструктивні наслідки особистісних та колективних конфліктів, їх негативний вплив на професійне середовище(суїцид, агресія, депресивні розлади, деструктивні психічні стани та клімат);
- визначення та систематизація професійних «конфліктних» чинників та конфліктогенів, що сприяють збільшенню несприятливих психоемоційних станів в підрозділах ОВС;
- розробка та впровадження новітніх тренінгових програм, спрямованих на розвиток конфліктологічної культури правоохоронців, керівників підрозділів та психологів, розвиток конфліктостійкості та конструктивних механізмів управління проблемними стосунками з оточуючими.

Конфліктність особистості визначається комплексною дією психологічних (темперамент, рівень агресивності, психологічна стійкість, конфліктостійкість і т.п.), соціально-психологічних(соціальні установки і

цінності, відношення до опонента, компетентність у спілкуванні) і соціальних факторів(умови життя і діяльності, соціальне оточення, можливості для задоволення потреб). Для аналізу конфліктності в підрозділі за основу може бути взяті середні показники конфліктності, частота виникнення конфліктних ситуації та рівень групової ціннісно-орієнтаційної єдності. Наприклад, дослідження зазначених показників в студентських та курсантських групах показує, що рівень конфліктності суттєво відрізняється в групах з різною груповою згуртованістю(таблиця 1):

Таблиця 1.

Середні показники конфліктності в групах курсантів та студентів з різним рівнем групової згуртованості

№		Рівень конфліктності	
		Студенти	Курсанти
1	Високий рівень згуртованості групи ($C \geq 0,5$) (n= 63)	15,3	14,8
2	Середній рівень згуртованості групи ($C= 0,3 - 0,5$) (n= 127)	20,2	17,4
3	Низький рівень згуртованості групи ($C \leq 0,3$) (n=142)	23,6	22,9

Застосування методу експертних оцінок для вивчення конфліктності курсантських груп із залученням в якості експертів офіцерів курсової ланки та кураторів навчальних груп (взводів) протягом 2010-2012 років дає змогу зробити висновок про те, що рівень групової ціннісно-орієнтаційної згуртованості має тенденцію підвищується протягом терміну навчання, особливо на 1-2 курсах. Це підтверджують результати досліджень за методикою «Вивчення згуртованості групи» [3, с.180]. Середні показники згуртованості курсантів після 1 семестру навчання становить 2,86, після 4 семестру - 3,72, після 7 семестру – 4,07. У студентів ці показники складають відповідно 3,1- на першому курсі, 3,49 – на другому та 3,96 – на четвертому курсі.

Серед сфер діяльності, які об'єднують курсантів в групах переважають загальне ставлення до оточуючих в групі та загальний стиль поведінки та діяльності. Нажаль, ціннісні орієнтації на процес навчання (дисциплінованість, цілеспрямованість, працьовитість), отримання професійно-важливих знань(єрудованість, практична спрямованість допитливість) та учбово-організаційні якості(вміння планувати роботу, пояснити завдання, відповідальність) зустрічаються дуже рідко та не становлять домінанти.

Також, протягом терміну навчання у ВНЗ спостерігається трансформація конфліктних стосунків в групах курсантів. На початку навчання переважають так звані адаптаційні конфлікти, а на старших курсах – так звані, «рольові» суперечності, пов'язані з системою стосунків та взаємних оцінок(особистості, її вчинків). Порушення процесу адаптації у вигляді стійких труднощів колективних стосунків, мотиваційної дисгармонії в курсантському середовищі часто призводять до виникнення стійких конфліктних зон всередині курсантських взводів.

Цікавими, на наш погляд при визначення джерел конфліктності особистості, є результати дослідження рівня особистісного егоцентризму курсантів. Нами відмічено, що досліджуваним з високим рівнем особистісної конфліктності притаманний підвищений рівень егоцентризму. Середні показники останнього (за методикою «Діагностика особистісного егоцентризму»[3, с.29]) в групі «конфліктних» курсантів склали 21,8 , в той час, коли в групі «неконфліктних курсантів» - 16,3.

Сучасна конфліктологічна практика в багатьох науково-прикладних галузях має цілу низку методів, що дозволяють діагностувати та аналізувати конфліктні прояви у різних площинах правоохоронної системи: міжособистісний, внутрішньоособовий та соціально-груповий. Найбільш розповсюдженими в сучасній правоохоронній практиці є міжособистісні конфліктні ситуації. Саме вони, на думку 63% опитаних у 2010-2011 рр. правоохоронців, становлять психологічну загрозу для працівників та є найбільш актуальними, впливають на стосунки, статус та мікроклімат.

Переважна більшість конфліктологічних, соціологічних, психологічних та педагогічних наукових підходів та шкіл вважають, що в основі міжособистісних конфліктів лежить прагнення людини в реалізації певних потреб (А.Анцупов, Л.Божовіч, Н.Грішина, Г.Зіммель, А.Макаренко, А.Маслоу та ін.), чому заважають певні особи, обставини та події. А враховуючи той факт, що кожна особа в ситуації наявності фрустраційної реакції (K.Bagner, I.Dembo, Д.Доллард, Н.Майер, J.Rozenzweig) сама вирішує форму та метод реагування на «перешкоду», вектор цього вибору зумовлений сукупністю індивідуально-особистісних рис характеру (конфліктних або неконфліктних) та відповідними композиціями поведінки в ситуаціях, які складають життєвий досвід людини з минулого. Саме тому більшість методів дослідження конфліктів враховують наступний принцип: «Особистість, яка має виражені «конфліктні» риси має тенденцію частіше перебувати в конфліктних ситуаціях та реалізовувати конфліктні за змістом позиції та стратегії поведінки». Така особистість потребує посиленої психологічної, адміністративної та суспільної уваги, тому що потенційно несе загрозу дестабілізації як власного стану, так і психологічної атмосфери в колективі.

Сьогодні посилена увага психологів в органах внутрішніх справ приділяється особистісним характеристикам працівників, службова діяльність передбачає наявність зброї. Найбільш розповсюдженими методиками психологічної діагностики правоохоронців при закріпленні за ними табельної вогнепальної зброї є добре відомі методики вивчення агресивності особистості (А.Басс-А.Дарки,), тест акцентуацій характеру К.Леонгарда-Г.Шмішека, тест визначення домінуючих стратегій конфліктної поведінки К.Томаса. Останній передбачає діагностику підвищеної конфліктності через наявність суперництва як домінуючої стратегії поведінки в конфлікті. Але проблема використання та інтерпретації цієї методики полягає в тому, що конфліктну поведінку особистості в реально актуалізованій конфліктній ситуації практично не може бути достовірно діагностовано в «теплих» умовах кабінету психолога. Таким чином психолог лише орієнтовно може дати прогноз поведінки особистості,

спираючись на переважність усвідомлених в сприятливих психологічних умовах відповідей за тестом-опитувальником.

Будь-яке конфліктологічне дослідження, використовує методи, тобто сукупність прийомів і засобів, за допомогою яких вчені та практики одержують достовірні зведення, що сприяють як побудові наукових теорій, так і виробленню практичних рекомендацій. Валідність і надійність методів дослідження дозволяє досить глибоко розібратися в різнопланових і різнорідних конфліктах, що є предметом конфліктології і сприяє пізнанню закономірностей досліджуваних нею явищ. Оскільки явища конфліктології складні, важкодоступні для вивчення, то досконалість цієї науки безпосередньо залежить від застосовуваних методів дослідження.

Умови службової оперативної діяльності працівників різних підрозділів ОВС передбачають вивчення їх індивідуально-психологічних характеристик, професійного та соціально-побутового (родинного) середовища, в якому вони перебувають протягом тривалого часу. Керівники різних рівнів, працівники відділів психологічного забезпечення, кадрового апарату, фахівці з соціальної роботи в ОВС сьогодні забезпечують аналіз багатьох соціальних, психологічних, психічних та медичних чинників, що впливають на стан здоров'я правоохоронців, адекватність їх психічних проявів, емоційний стан (врівноваженість або навпаки - пригніченість, депресія, збудливість), прояви деструктивної поведінки (стійка конфліктність, прояви агресії, насильства, порушення дисципліни), їх психологічну безпеку та стосунки з оточенням. Фахівцями прогнозується поведінка правоохоронців в різних екстремальних та складних ситуаціях, що виникають під час несення служби та поза нею.

Крім вищезазначених тестів, сьогодні існує ряд методів, що дозволяють прямо чи побічно визначити рівень особистісної конфліктності. До них можна віднести: спостереження, бесіда, тестові методики, анкетування тощо. Наприклад типи конфліктної поведінки можна визначати за допомогою тесту метафоричних фраз. Методика має 35 висловлювань, за допомогою яких дослідник може визначити пріоритетні стратегії.

Проблемні та конфліктні зони сімейних стосунків можна визначити за допомогою диференціально-аналітичного опитувальника Н.Пезешкіана. Методика дозволяє виявити взаємні негативні оцінки подружжям переліку актуальних, або, «первинних» здібностей та очікувань. Велика різниця взаємних оцінок сигналізує про наявність стійких конфліктних зон у сімейних стосунках[4].

Серед методик виміру особистісної агресивності найбільше часто уживаними є проєктивні методики: тест «Рука» Є.Вагнера, призначений для визначення рухової активності досліджуваного та визначення показників за 11 шкалами (агресія, вказівка, емоційність, залежність та ін.), тест Розенцвейга (вивчає фрустраційні реакції особистості в ситуаціях, що містять певні перешкоди, агресію або конфліктогени), тести-опитувальники «Особистісна агресивність та конфліктність особистості» Є.П. Ільїна і П.А. Ковальова[5]. Остання методика дозволяє визначати такі особистісні характеристики, як запальність, безкомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, непоступливість, підозрілість, наступальність та образливість. З усіх тестів-опитувальників вона є найбільш зручною та інформативною у визначенні різних особистісних чинників конфліктності.

Серед актуальних на сьогодні проблем діагностики конфліктності в органах внутрішніх справ, слід віднести:

- досить «вузьку» та застарілу діагностичну базу, яка не дає можливості об'єктивно та з високим рівнем достовірності визначити наявність конфліктних рис та особливостей конфліктного поведіння;
- небажання працівників та керівників практично усіх рівнів інформувати психологічну, кадрову служби та керівництво про наявність гострих та деструктивних конфліктів в колективі та стосунках з громадянами;
- командно-адміністративні «засоби» реагування на конфліктні прояви, що змушують працівників приховувати власні конфліктні риси та замовчувати проблеми;

- спрямованість системи МВС скоріше на подолання, ніж профілактику конфліктності в підрозділах;
- тенденція до «конфліктофобії», яка зберігається не тільки в ОВС, але й в суспільстві взагалі (небажання працівників визнавати власну конфліктність та звертатись за допомогою до фахівців).

Діагностика та аналіз кожного конфлікту за участю працівників ОВС вимагає від дослідників (психологів, керівників) застосування комплексу конфліктологічних методів. Питання про застосування того чи іншого методу особистість вирішує самостійно в залежності від свого статусу, рівня конфліктологічної компетентності та отриманого раніше досвіду. Але важно пам'ятати, що вибір методів дослідження адекватних ситуації, яка розглядається, є запорукою повноцінного її аналізу та подальшого конструктивного розв'язання.

Системний підхід до реалізації конфліктологічної підготовки майбутніх психологів системи ОВС здійснюється при підготовці курсантів, що навчаються в Харківському національному університеті внутрішніх справ за фахом «Психологія». «Конфліктологічний» блок учбових дисциплін в ХНУВС представлений широким переліком теоретико-практичних учбових курсів, що забезпечують успішне виконання дидактичних цілей і завдань, спрямованих на підвищення рівня конфліктологічної культури працівників міліції. Курсанти протягом чотирьох семестрів вивчають такі навчальні дисципліни, як «Конфліктологія», «Конфліктологічна культура працівників ОВС», «Психологія етнічних конфліктів».

Традиційні форми навчання (лекції, семінари та практичні заняття) поєднуються з інноваційними технологіями (ділові ігри з моделюванням конфліктних ситуацій, тренінгові блоки, спрямовані на усвідомлення та розв'язання конфліктів, управління емоціями, агресивними станами та комунікаціями). Курсанти також відпрацьовують навички роботи з психодіагностичним матеріалом, який дозволяє визначити рівень особової конфліктності, агресивності, конфліктостійкості. Велика увага приділялась вивченню конфліктологічних резервів курсантів, їх емоційної, когнітивної і

мотиваційної сфери, аналізу власного життєвого досвіду, що формується внаслідок усвідомлення пережитих конфліктів, стратегій і тактик конфліктної поведінки, а також їх раціональному і конструктивному використанню в службових конфліктних ситуаціях. Учбовий процес вимагає активної участі групи в рішенні різних конфліктологічних проблем, будується в атмосфері активної співпраці «викладач-курсант» та «курсант-курсант».

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, аналіз стану діагностики конфліктних явищ в підрозділах ОВС дозволяє нам стверджувати про необхідність посилення конфліктологічного супроводження службової діяльності працівників ОВС. Термінового оновлення потребує діагностична база конфліктних проявів в підрозділах ОВС. Більшої уваги заслуговує застосування практичних методів корекції конфліктних працівників, робота психологів з керівниками підрозділів. В подальших дослідженнях, на наш погляд, доцільно проаналізувати сучасний стан надання психолого-педагогічної допомоги в конфліктонебезпечних підрозділах МВС, визначити перелік ефективних технік профілактики та подолання конфліктних явищ.

Список використаної літератури:

1. <http://www.president.gov.ua/news/24118.html>
2. Звернення колегії Міністерства внутрішніх справ України до особового складу органів внутрішніх справ України та військовослужбовців внутрішніх військ.-
<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/723259/>
3. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П.Фетискин, В.В. Козлов., Г.М.Мануйлов. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2005.-4 90с.- С.180.
4. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: семья как терапевт/ Н.Пезешкиан.-М.:Смысл, 1993.-332с.
5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы/ Е.П. Ильин Е.П.- СПб.:ПИТЕР, 2000.-512С.